

OPPIIKO KESKUSTELUNANALYYSIA KIRJOISTA?

Paul ten Have *Doing conversation analysis. A practical guide.* London: Sage 1999. 240 s. ISBN 0-7619-5585-2.

Ian Hutchby & Robin Wooffitt *Conversation analysis. Principles, practices and applications.* Oxford: Polity Press 1998. 273 s. ISBN 0-7456-1548-1.

Suomalaiset keskustelunanalytikot tai-analyysin metodin oppikirjamuotoon saattamisessa. Liisa Tainion toimittama *Keskus-*sivat olla eturintamassa keskustelun-

telunanalyysin perusteet (1997)¹ on käsittääkseni ensimmäinen varsinainen keskustelunanalyysin oppikirja. Pitkään metodi tuntui vieroksuvan oppikirjamuotoa; oppia löytyi enimmäkseen tutkimusartikkeleista ja joistakin metodisesti suuntautuneista artikkeleista. Nyt aika näyttää olevan kypsä myös oppikirjoille, kuten käsillä olevat teokset osoittavat. Ian Hutchbyn ja Robin Wooffittin kirjoittama teos ja Paul ten Haven »käytännöllinen» opas ohjaavat kumpikin keskustelunanalyysin näkemyksiin ja toimintatapoihin. Muitakin oppikirjoja on tekeillä; esimerkiksi Emanuel Schegloff on jo pitkään kirjoittanut omaa oppikirjaansa.

Keskustelunanalyysin oppikirjoissa kuuluu ilmeisesti sanoa, että metodia ei kuitenkaan opi kirjoista (ks. esim. Tainion esipuhe 1997; ten Haven esipuhe). Totta onkin, että metodi on myös »taitolaji» siinä mielessä, että aineistojen litterointi ja analyysi vaativat harjaannusta, joka syntyy vain käytännön työssä — ja mieluiten hyvän ohjaajan opastuksessa. Toisaalta metodin oppiminen vaatii myös aiempaan tutkimukseen perehtymistä, metodin perusajatuksen miettimistä — ja kuten näiden teosten kirjoittajat sanovat — »keskustelunanalyttiseen mentaliteettiin» uppoutumista. *Conversation analysis* ja *Doing conversation analysis* sisältävät tietysti paljon samoja asioita: molemmissa kirjoissa käsitellään metodin syntyä ja kehitystä, sen keskeisiä periaatteita (myös suhteessa muihin tutkimustapoihin), keskustelun perusjäsennyksiä ja keskustelunanalyysin sovelluksia. Löytyy kirjoista kuitenkin erojakin; lähtökohtaisesti suurin erottava tekijä on se, että ten Haven on halunnut rakentaa kirjastaan nimenomaan käytännöllisen oppaan — kirjan tar-

koitus on antaa selkeitä käytännön ohjeita keskustelunanalyttiseen työskentelyyn. Tämä heijastuu kirjan aiheisiin ja kirjoitustyyliin ja näkyy myös siinä, että kirja sisältää harjoituksia — toisin kuin Hutchbyn ja Wooffittin teos.

PERIAATTEISTA SOVELLUKSIIN

Hutchbyn ja Wooffittin oppikirja jakautuu kolmeen osaan, mikä heijastaa myös kirjan tavoitteita. Johdannossaan kirjoittajat sanovat haluavansa esittää keskustelunanalyysin omana selkeänä metodinaan (teoksen ensimmäinen osa Principles), saada lukijan katsomaan vuorovaikutusta keskustelunanalyttikon silmin (toinen osa Practices) ja esitellä metodin tieteellisiä sovelluksia eli näyttää, mihin metodia voidaan käyttää (kolmas osa Applications). Näistä osuuksista viimeinen on selvästi laajin.

Teoksen ensimmäinen osa jakautuu kahteen lukuun. Ensimmäinen luku tarjoaa varsin mukavan katsauksen metodin synnystä ja metodin isän, Harvey Saksin, ajatuksista sekä metodin suhteesta sen koti- ja lähitieteidenaloihin. Kirjoittajien tyyli on sen verran jouhevaa, että se vie lukijan mukanaan — teos vaikuttaa alusta pitäen omaääniseltä². Toisessa luvussa käsitellään vuorovaikutuksesta tehtyjä peruslöydöksiä: puhutaan vuorottelusta, sekvensseistä ja korjauksista. Nämä perusasiat on kyllä esitelty selkeästi mutta mielestäni oppikirjaa ajatellen liian suppeasti — niiden tarkasteluun ei varsinaisesti opeteta, vaan lukija saa tyytyä peruslöydösten lukemiseen. Keskustelun perusjäsennykset ovat kuitenkin keskustelun-
tutkijalle erittäin tärkeitä työkaluja; jos me-

¹ Teoksen on Virittäjän lukijoille esitelty Hanna Lehti-Eklund vihkossa 4/1997.

² Tosin on kyllä sanottava, että monissa kohdin — varsinkin teoksen alkupuolella — kuuluu taustalla myös Paul Drew'n ääni: Drew on ollut molempien kirjoittajien opettaja ja väitöstyön ohjaaja. Hänen vaikutustaan ei kirjassa kuitenkaan todeta ääneen.

todin perusteita haluaa opettaa, kokonainen kurssi kuluu helposti jo näiden asioiden opettamisessa. Näin suppeasta esityksestä asiat eivät varmaankaan selviä.

Kirjan toisessa osassa keskiöön nostetaan se, miten keskustelunanalyttikko aineistonsa kanssa toimii. Tämä osa jakautuu kolmiksi. Luvussa kolme käsitellään aineistoja ja litterointia. Luku keskittyy metodin litterointikäytänteiden esittelyyn. Litteroinnin ongelmat ohitetaan melko pikaisesti ja intonaation (ja muiden prosodisten seikkojen) litterointiin ei puututa juuri lainkaan. Luku sisältää kuitenkin hyvän esimerkkiosion, jossa näytetään, miten tarkka litterointi on analyysin kannalta oleellista. Neljäs luku on kirjan vahvimpiä: siinä käsitellään keskeistä keskustelunanalyttisen tutkimisen tapaa, ilmiökokoelmien keräämistä ja analysointia. Kirjoittajat osoittavat (enimmäkseen) hyvin selkeästi, miten tutkimus voi edetä ja miten tutkija voi hyödyntää keskustelijoiden omia orientaatioita analyysissaan. Luvussa käsitellään myöskin — joskin lyhyesti — kulttuurisen tiedon merkitystä analyysissä, kulttuurierojen merkitystä ja kvantifiointia. Kaikkienensa tämä luku on hyvä opastus metodin toimintatapoihin. Samaa linjaa jatkaa kirjan viides luku, jossa lähestytään ilmiöiden analysoimista toisella tavoin. Kun edellisessä luvussa on esitelty esimerkkikokoelmien analyysia, nostetaan nyt esiin yksittäisten esimerkkien ja pidempien keskustelun jaksosten analyysi. Tarkastelun kohteena on esimerkiksi yksittäistapausten todistusvoima, ja luvun loppuosa keskittyy kertomisen analyysiin.

Sovelluksia käsittelevä kirjan kolmas osa sisältää neljä lukua. Luvussa 6 käsitellään institutionaalista vuorovaikutusta, luvussa 7 haastatteluaineistojen analyysia, luvussa 8 »faktuaalista diskurssia» ja luvussa 9 nostetaan esiin keskustelunanalyysin käytännöllinen relevanssi, kysymys siitä,

mitä metodilla voi tehdä ja onko sillä merkitystä »oikean maailman» kannalta. Institutionaalisen vuorovaikutuksen tutkiminen on noussut yhdeksi keskustelunanalyysin valtavirroista — siksi voi ihmettyä sen pitämistä »sovelluksena». Tämä käsitteellistys juontaa siitä, että keskustelunanalyysissä on tavallinen, niin sanottu vapaa arkipuhe nähty keskustelun ensisijaisena muotona ja institutionaalinen puhe siitä eriytyneenä erityistapauksena. Hutchby ja Wooffitt esittelevät luvussa 6 institutionaalisen vuorovaikutuksen yleisiä piirteitä, muun muassa vuorovaikutuksen formaaliutta, kysymys–vastaus–vierusparien käyttöä ja vuorovaikutuksen epäsymmetrisyyttä. Luvussa 7 kohdennetaan sitten vielä erityisiin institutionaalisiin tilanteisiin: erityyppisistä haastatteluista nostetaan esiin vakiomuotoiset ja vapaamuotoiset haastattelut ja niiden välimuodot. Suomalaisessa keskustelunanalyysissä on vähemmän tutkittu varsinaisia haastatteluaineistoja, mutta anglo-amerikkalaisessa tutkimuksessa tämä on ollut viime vuosina voimakas suuntaus (ks. esim. Houtkoop–Steenstra 2000). Asiaan perehtymättömälle tämä luku antaa mukavan katsauksen haastatteluaineistojen analyysiin, ja luvun loppupuolella nostetaan taas esiin myös kiinnostavia analyttisiä ilmiöitä. Tarkastellessaan vapaamuotoisten haastattelujen analyysia kirjoittajat nostavat esiin omista tutkimuksistaan nousseita havaintoja esimerkiksi tiettytyyppiseen kertomiseen kuuluvista rakenteista (»I was just doing X, when Y») ja puheen referoinnista.

Kirjan kahdeksas luku (Analysing versions of reality: The organization of 'factual' accounts) on ehkä kirjan yllättävin. Siinä tartutaan puheen muotoiluun vuorovaikutuksessa: siihen, miten »todellisuudesta» tuotetaan erilaisia versioita eri tilanteissa erilaisten päämäärien ajamiseksi. Tarkastelun kohteeksi nousevat kielen toimin-

taluonne yleisesti, toisaalta tarkemmin sel-
laiset ilmiöt kuin äärimmäisyysilmaukset
(extreme case formulations), puheella teh-
tävät ihmisten kategorioinnit ja edelleen
puheen referointi (tosin nyt otsikon Active
voicing alla). Luku tarjoaa kiinnostavaa
pohdintaa keskustelunanalyysia harjoittele-
valle ja myös pidemmälle ehtineelle siinä
mielessä, että tällaisista asioista ei ole näil-
lä termeillä aiemmin kovin paljon puhuttu;
luvusta kuuluukin selkeän oloisesti niin
sanotun diskursiivisen sosiaalipsykologian
ääni (ks. esim. Potter 1996), jossa tällaisia
asioita nimenomaan pohditaan.

Hutchbyn ja Wooffittin teoksen viimei-
nen luku haluaa tarttua siihen kirjoittajien
mukaan yleiseen väittämään, että keskus-
telunanalyysilla ei ole käytännön relevans-
sia: että se ei vastaa oikean elämän ongel-
miin. Kirjoittajat haluavat vastustaa tällaista
näkemystä ja nostavat esiin sellaisia tutki-
muksia tai aihealueita, joilla käytännön re-
levanssia on ollut tai voisi olla. Tarkastelta-
vana ovat poliittiseen retoriikkaan ja sen
vastaanottoon liittyvät tutkimukset (esimer-
kiksi tietyt puhekuviot ja niiden saama vas-
taanotto, taputtaminen), ihmisen ja koneen
väliseen vuorovaikutuksen liittyvät asiat
sekä erilaisten puhe- ja vuorovaikutushäi-
riöiden tutkimukset. Keskustelunanalyti-
kot todellakin kohtaavat usein kysymyksiä
— ja odotuksia — siitä, että tutkimuksen pi-
täisi hyödyttää käytännön päämääriä (eri-
tyisesti näin on institutionaalisen vuorovai-
kutuksen tutkimusten yhteydessä). On hy-
vä, että tästä asiasta on nyt olemassa teks-
tiä, joka sopii ainakin keskustelun pohjak-
si.

KÄYTÄNNÖLLINEN OPAS

Ten Have mainostaa kirjaansa ainutlaatui-
seksi keskustelunanalyysin kirjaksi sen
käytännöllisen suuntautumisen vuoksi. Tot-
ta onkin, ettei ennen ten Haven kirjaa sel-

laisia käytännön asioita kuin esimerkiksi
aineiston keräämistä ole keskustelunana-
lyytisessä kirjallisuudessa paljon käsitelty.
Suuri osa ten Havenkin teoksesta kuitenkin
kuluu keskustelunanalyysin suunnista ja
tuloksista kertomiseen. Kirja jakautuu nel-
jään pääosaan: ensimmäinen osio (Consid-
ering CA) esittelee metodin peruseriaattei-
ta ja historiaa, toinen aineiston keräämistä
ja litterointia, kolmas aineistoanalyysin me-
netelmiä. Neljäs osa on otsikoitu aineiston,
ideoiden ja löydösten jakamiseksi (Sharing
data, ideas and findings), mutta se käsitte-
lee kuitenkin suurimmaksi osaksi metodin
sovellusmahdollisuuksia — pitkälti sa-
maan tapaan kuin Hutchby ja Wooffitt:
ensin käsitellään institutionaalista vuoro-
vaikutusta ja sen jälkeen löydösten sovelta-
mista käytännön tilanteisiin (esimerkiksi
puhe- ja vuorovaikutushäiriöiden terapiaan,
ihmisen ja koneen väliseen vuorovaikutuk-
seen).

Kuten näkyy, käsillä olevan kahden op-
pikirjan sisältö on pitkälti sama. Ten Haven
»käytännöllinen näkökulma» tulee esiin
kirjoitustavassa sikäli, että hän antaa ohjeita
ja neuvoja tyyliin »kannattaa tehdä näin» tai
»ei kannata tehdä näin». Kunkin luvun lo-
pussa on kirjallisuuslista, jossa ohjataan lu-
kemaan luvussa mainittuihin asioihin liit-
tyvää tutkimusta. Kirja sisältää myös har-
joituksia, jotka ovat luonteeltaan kuitenkin
niin yleisiä, että on vaikea uskoa, että aina-
kaan kukaan itseksensä opiskeleva ryhtyisi
niitä tekemään. Harjoitustehtävät ovat luon-
teeltaan seuraavanlaisia: kerää aineisto, lit-
teroi se, analysoi aineistoa, tarkenna ana-
lyysia, kirjoita tutkielma. Luulisin, että
aloittelevaa keskusteluntutkijaa miellyttäi-
sivät enemmän sellaiset harjoitukset, joissa
harjoitellaan keskustelun ilmiöiden analy-
soimista jo litteroidusta aineistosta (vrt.
Tainio 1997) ja joissa tavoitteena on tois-
tuvien ilmiöiden etsiminen ja vastausten tai
palautteen saaminen jo itse kirjassa. Ten
▷

Haven kirjan harjoitukset eivät siis mielestäni ole kovinkaan käytännöllisiä. Jos oppikirjaa käytetään ryhmätyöskentelyn välineenä, harjoitukset saattaisivat toimia.

Esittelen kirjan sisältöä lyhyesti. Ensimmäisen osion kolmessa luvussa esitellään metodin perusteita. Lukija kohtaa metodin alkuaikojen tutkimuksia varsin autenttisesti muodossa, sillä ten Haven tyylisiin kuuluu käyttäjä pitkiä suoria lainauksia muiden teksteistä. Joissakin luvuissa lähes puolet tekstistä on lainausta. Tässä on tietysti se hyvä puoli, että lukija saa eteensä paljon alkuperäistäkin tekstiä, mutta kirjan lukemisen se tekee hiukan raskaaksi. Kirjoittajan oma ääni hukkuu välillä pitkien lainausten verkkoon. Tässä ensimmäisessä osassa liikutaan suhteellisen yleisellä tasolla: konkreettisempia asioita esimerkiksi vuorotte- lusta tai sekvensseistä ei vielä tuoda esiin, vaan ne tulevat vastaan vasta kirjan kolman- nessa osiossa.

Kirjan toinen osa on sen toimivin. Aineistojen keräämisestä ja siihen liittyvistä käytännön ja eettisistä ongelmista ei keskusteluanalyysissa ole paljon kirjoitettu. Kirjoittaja nostaa keskusteltaviksi tärkeitä aineistoihin liittyviä kysymyksiä: esimerkiksi lupien kysymiseen ja saamiseen (lupalomakkeen malli on kirjan liitteenä) ja itse nauhoitusten tekemiseen liittyviä. Osan toinen luku käsittelee litterointiin liittyviä asioita. Tässäkin esityksessä esimerkiksi intonaation litteroiminen jää lähes huomiotta. Lisäksi ten Have kyllä nostaa esiin sellaisia tärkeitä asioita kuin esimerkiksi keskusteluaineistojen kääntämisen, mutta käsitteily jää niin pintapuoliseksi, ettei siitä ole juurikaan hyötyä. Kuitenkin kirja on tässä osiossa konkreettisimmillaan; tarjolla on esimerkiksi sellaista käytännön tietoa, kuin mistä eri tietojenkäsittelyohjelmissa löytyvät litteroinnissa käytettävät erikois- merkit.

Kolmannessa osassa käsitellään erilai-

sia analyysin aloittamisen ja kehittämisen tapoja. Vasta täällä kirjoittaja nostaa esiin sellaiset perusasiat kuin vuorottelun, sekvenssin ja korjaukset. asiat käsitellään hyvin pintapuolisesti, muutamien esimerkki- analyysien kautta, jotka nekin jäävät melko luettelomaisiksi. Keskustelun perus- jäsenysten oppimiseen kirja ei siis sovel- lu. Lisäksi osiossa käsitellään muun muas- sa vertailevaa näkökulmaa ja kvantifiointia. Neljännen osan otsikointi on aika harhaan johtava: otsikon *Sharing data, ideas and findings* alla oikeastaan vain viimeinen luku 10 käsittelee otsikon asiaa — siinä puhutaan keskusteluanalyyttisten esitelmien pitämi- sestä ja tutkimusten julkaisemisesta. Muut luvut käsittelevät soveltavaa keskustelun- analyysia.

LOPUKSI

Conversation analysis ja *Doing conversation analysis* -teoksilla on siis paljon yhteis- tä, mutta niiden välillä on myös eroja. Kum- mastakin kirjasta löytyy sellaista ainesta, joka on varmasti hyödyllistä keskuste- lunanalyysia harjoittelevalle. Yksistään näistä(kään) kirjoista metodia ei opi — me- todiin harjaantuu parhaiten ohjatuissa har- joituksissa, yhteistyössä opettajan ja mui- den opiskelijoiden kanssa. Erilaisten kurs- sien oheismateriaaliksi näistä kirjoista voi suositella esimerkiksi ten Haven aineisto- jen hankintaa ja käsittelyä käsittelevää osio- ta, joka nostaa esiin tärkeitä käytännön ky- symyksiä. Hutchbyn ja Wooffittin kirjasta taas voi erityisesti suositella analyttisiä strategioita käsittelevää osuutta (luvut 4 ja 5) sekä lukuja 7 ja 8, joissa käsitellään haas- tatteluaineistojen analyysia ja todellisuuden rakentamista puheessa. Nämä osiot täyden- tävät sitä tietoa, joka löytyy suomalaisesta keskusteluanalyysin oppikirjasta.

Keskusteluanalyysin perusteet on kui- tenkin suomalaisen käyttöön korvaama- ton: se esittää keskustelun perusasiat sel-

keästi ja johdonmukaisesti, kertaa matkan varrella jo opittua ja ohjaa myös nimenomaan suomalaisen aineiston analyysiin. Teoksen valtti on myös se, että kirjoittajat ovat enimmäkseen kielitieteilijöitä, joten aineistoanalyysissä tartutaan koko ajan myös lingvistisesti tärkeisiin kysymyksiin. Hutchby, Wooffitt ja ten Have ovat kaikki saaneet koulutuksensa sosiologian piirissä, ja kielestä heillä ei ole juurikaan sanottavaa. Hutchbyn ja Wooffittin kirjassa vuorovai-
kutustoiminnan kielelliseen rakentumiseen tartutaan kuitenkin hanakammin kuin ten Haven teoksessa. ■

MARKKU HAAKANA

Sähköposti: markku.haakana@helsinki.fi

LÄHTEET

HOUTKOOP-STEENSTRA, HANNEKE 2000: *Interaction and the standardized interview. The living questionnaire*. Cambridge: Cambridge University Press.

POTTER, JONATHAN 1996: *Representing reality: Discourse, rhetoric and social construction*. London: Sage.

TAINIO, LIISA (toim.) 1997: *Keskustelunanalyysin perusteet*. Tampere: Vastapaino.